

СТАТТЯ НОМЕРУ

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)“1950”

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.2.01>

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,

e-mail: grechenko18@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ МВС УКРАЇНСЬКОЇ РСР ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СЕРЕДИНІ 1950-Х РОКІВ

Досліджено основні напрями діяльності міліції Української РСР, пов'язані з боротьбою проти економічної злочинності в середині 1950-х років. Економічну злочинність розглянуто в тому розумінні, як це було саме у вказаний історичний період. Головну увагу приділено керівництву цієї діяльністю з боку МВС УРСР, показано, які недоліки бачило в цій роботі міністерство, які шляхи їх подолання вказувало. Підкреслено, що аналіз цих явищ з боку апарату МВС не завжди був глибоким, у ньому були повтори та поверхневі судження. Наведено дані, які характеризують стан економічної злочинності в республіці у 1954–1955 рр.

Ключові слова: Україна, МВС, міліція, протидія економічній злочинності, «відлига», спекуляція, самогоноваріння.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Актуальність теми дослідження обумовлено теоретичним і практичним значенням проблем протидії економічній злочинності в сучасних умовах. У зв'язку з цим великого значення набуває питання про ефективність роботи модернізованих відповідно до нових завдань органів поліції. Оригінальний досвід боротьби з економічною злочинністю було накопичено в попередні роки, але особливо специфічними в цьому випадку були 1950-ті рр., коли почався відхід від сталінської кримінальної політики, почалися лібералізація політичного режиму та реформи в економіці. У цілому в державі склалася нова політико-економічна ситуація. Цим намагалися скористатися і різноманітні порушники закону, тому протидія як кримінальній, так і економічній злочинності продовжувала залишатися актуальною і в нових умовах.

Стан дослідження проблеми

Нам не вдалося знайти жодної публікації в українській науковій літературі, де б безпосередньо досліджувалася протидія економічній злочинності у вказаний період. Є лише роботи, в яких дається загальна характеристика діяльності міліції в середині 1950-х рр. Це дослідження А. П. Скільягна «Радянська міліція в період будівництва розвинутого соціалізму: 1945–1958 рр.» [1], видане ще за ра-

дянських часів та написане з марксистських методологічних позицій. У 2002 р. була захищена дисертація К. М. Ковальової «Організаційно-правові основи діяльності радянської міліції по боротьбі зі злочинністю в післявоєнний період відбудови народного господарства і лібералізації політичного режиму, соціально-економічних реформ (1945–1960 рр.)» [2], написана на загальносоюзному матеріалі, де протидія економічній злочинності фактично лише згадується. Найновітніше дослідження (2021 р.) – це дисертація О. В. Пристайко «НКВС-МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження)», але, як свідчить уже назва цієї роботи, основна увага в ній була приділена організації міліції [3]. У тому ж 2021 р. вийшла книга С. А. Холодова «Історія ОБХСС і економічна злочинність в Росії в ХХ столітті» [4], де є розділ, присвячений повоєнному періоду боротьби з економічною злочинністю, але написано його на матеріалах лише однієї справи у вигляді науково-популярного нарису. Отже, ця тема є недослідженою в історико-правовій літературі.

Мета і завдання дослідження

Метою роботи є вивчення основних напрямів протидії економічній злочинності у 1954–1955 рр. Ця мета конкретизується в таких завданнях:

– проаналізувати основні напрями керівництва протидією економічній злочинності з боку МВС УРСР, виявити позитивне і негативне у цій діяльності;

– дослідити головні аспекти боротьби органів охорони правопорядку з розкраданням державної власності у різних сферах економіки: промисловості, торгівлі, сільському господарстві, виокремити як успіхи, так і недоліки цих напрямів діяльності міліції;

– узагальнити роботу міліції в галузі боротьби зі спекуляцією, що вважалося тоді істотним порушенням закону.

Наукова новизна дослідження

Уперше в історико-правовій літературі вивчено діяльність міліції щодо протидії економічній злочинності у середині 1950-х рр., показано певні досягнення та недоліки у цій роботі, керівництво нею з боку МВС УРСР. Проведено історико-правовий аналіз нормативних актів, що регулювали роботу міліції у вказаній сфері. Використано нові архівні документи, із сучасних методологічних позицій інтерпретовано раніше опубліковані джерела, що дало змогу розширити і поглибити наукове уявлення про діяльність міліції у вказаний період, надати йому більшої об'єктивності та достовірності. Набули подальшого розвитку питання про боротьбу із самогоноварінням у ці роки. Доповнено питання про правові та організаційні засади залучення населення до боротьби з різними проявами економічної злочинності.

Виклад основного матеріалу

Динаміка і структура злочинності у середині 1950-х рр. була обумовлена соціально-економічними і політичним чинниками, які суттєво впливали на її перебіг. У ці часи в державі почалися суттєві зміни в загальній та державно-кримінальній політиці. Настав період «відлиги», який характеризувався лібералізацією політичного режиму та початком розгортання соціально-економічних реформ. Проте серйозно ускладнювала боротьбу зі злочинністю в досліджуваний період утопічна ідеологізована теза про те, що в соціалістичному суспільстві нібито немає соціального коріння для існування злочинності, що, по суті, було приводом перекладання провини за зростання рівня злочинності на міліцію. Правова основа організації та діяльності міліції характеризувалася крайнім ступенем заідеологізованості. Міліція керувалася не лише законодавчими та іншими нормативними актами, виданими на розвиток директив КППС, а й

безпосередньо постановами ЦК КППС. Боротьба зі злочинами у сфері економіки в досліджуваний період була здебільшого боротьбою з розкраданням соціалістичної власності та спекуляцією.

Про загальну ситуацію, що склалася у цій сфері, свідчить постанова колегії МВС України щодо протидії розкраданням у сільському господарстві та спекуляції. 26 березня 1955 р. колегія МВС ухвалила спеціальну постанову з грифом «цілком таємно» із цього питання. Колегія заслухала доповідь начальника відділу БРСВ управління міліції МВС УРСР Готовцева про заходи щодо посилення боротьби з розкраданням в сільському господарстві і спекуляцією. Колегія відзначила, що підсумки роботи, проведеної в 1954 р. по боротьбі з розкраданням у сільському господарстві та спекуляцією, свідчили про те, що органи міліції МВС Української РСР ще незадовільно виконували завдання щодо забезпечення охорони і збереження соціалістичної власності на селі. Агентурний апарат, який використовувався органами міліції на селі для виявлення і розроблення розкрадачів соціалістичної власності та спекулянтів, був дуже слабким, через що організовані групи розкрадачів, що діяли у замаскований спосіб, розкривалися повільно і найчастіше після того, як злочинці вже завдали великої матеріальної шкоди державі чи колгоспам. Начальники райорганів міліції та їх заступники з оперчастини самі з агентурою з БРСВ, як правило, не працювали, глибоко над розробками не розмірковували і не надавали належної допомоги оперпрацівникам у якнайшвидшому викритті злочинців.

Особливо погано була поставлена агентурно-оперативна робота з виявлення та викриття організованих груп розкрадачів у сільському господарстві та спекулянтів в УМ Вінницької області (начальник УМ Яровий, начальник ОБРСВ Самойлюк), Дніпропетровської (начальник УМ Якоменко, начальник ОБРСВ Буровцев), Закарпатської (начальник УМ Петров, начальник ОБРСВ Якуненко), Хмельницької (начальник УМ Кіпрік, начальник ОБРСВ Залепухін) і Херсонської (начальник УМ Замотайло, начальник ОБРСВ Чирва) областей. У низці органів спостерігалось пряме недооцінювання агентурної роботи по лінії БРСВ, що на практиці призводило до підміни агентурної роботи різними офіційними перевірками і розслідуваннями за фактами дрібних розкрадань і правопорушень у колгоспах, МТС і радгоспах. У результаті органи міліції порушували ще багато кримінальних справ на пересічних колгоспників за малозначні проступки.

Особливо це було в УМ Тернопільської області (начальник УМ Козачук, начальник ОБРСВ Жученко), Дрогобицької (начальник УМ Ляшенко, начальник ОБРСВ Дворнік), Черкаської (начальник УМ Гаврюшенко, начальник ОБРСВ Жданов) і деяких інших областей.

Погано була поставлена профілактична робота щодо попередження розкрадань у сільському господарстві. Під час агентурної розробки і слідства у справах на розкрадачів не завжди виявлялися причини й умови, що сприяли розкраданням, і своєчасно не вживалися належні заходи для ліквідації цих причин через відповідні вищі органи. Слабо використовувався апарат дільничних уповноважених для виявлення та усунення недоліків у справі охорони хліба, зерна, фуражу, худоби та інших матеріальних цінностей у сільському господарстві. Недостатньо проводилася робота щодо боротьби з відкритою спекуляцією і самогоноварінням у селі. Також погано проводилася роз'яснювальна робота серед сільського населення з питань охорони соціалістичної власності. Керівництво, контроль і надання практичної допомоги райорганам міліції в організації агентурно-оперативної роботи з боку обласних управлінь міліції і республіканського апарату ОБРСВ здійснювалися незадовільно.

Для усунення цих недоліків колегія МВС УРСР постановила таке.

1. Зобов'язати начальників УМВС та начальників управлінь міліції провести широку роз'яснювальну роботу серед особового складу міліції, особливо в райорганах, про значення і важливість постанов січневого пленуму ЦК КПРС і лютого пленуму ЦК КП України «Про збільшення виробництва продуктів тваринництва» та похідних від них оперативних завдань для органів міліції.

2. Затвердити розроблений управлінням міліції МВС УРСР план заходів щодо посилення роботи органів міліції на селі.

3. Усім начальникам УМ УМВС та міськрайорганів міліції зазначені в плані заходи щодо посилення роботи органів міліції на селі взяти до точного і неухильного виконання. Відділам БРСВ, кримінального розшуку та інших апаратів управлінь міліції надавати повсякденну практичну допомогу райорганам у справі успішного виконання завдань щодо попередження розкрадань, посилення охорони матеріальних цінностей в сільському господарстві і забезпечення охорони громадського порядку. З урахуванням особливостей кожного району розробити практичні заходи щодо докорінного поліпшення роботи райорганів міліції.

4. Усебічно посилити боротьбу зі спекуляцією сільськогосподарськими продуктами, продовольчими та промисловими товарами, звернувши особливу увагу на виявлення агентурним шляхом і викриття організованих груп спекулянтів. Поряд із цим по лінії відділу служби міліції проводити активні заходи з припинення і ліквідації відкритих форм спекуляції, особливо сільськогосподарськими продуктами і продтоварами.

5. Начальникам обласних управлінь міліції і райорганів приділити серйозну увагу проведенню необхідних заходів щодо забезпечення охорони і збереження насінневих матеріалів, особливо в період посівних кампаній у селі, та недопущення розкрадань і розбазарювання поголів'я худоби в колгоспах і радгоспах. Посилити агентурно-оперативну роботу щодо боротьби з організованими і завуальованими розкраданнями в заготівельних пунктах системи «Заготхудоба», «Заготзерно» та інших, а також щодо припинення розкрадань і розбазарювання сільськогосподарських продуктів на пунктах із заготівлі та переробки молока, масла, м'яса та інших продуктів.

6. Республіканському управлінню міліції роботу щодо боротьби з розкраданнями в сільському господарстві і спекуляцією, охорони державної, колгоспної власності і забезпечення громадського порядку у селі взяти під особливий контроль, надаючи при цьому необхідну практичну допомогу периферійним органам¹.

Як бачимо, у постанові вказувалися досить конкретні недоліки у цій сфері й ті органи міліції та їх керівники, які провели недостатню роботу в боротьбі з розкраданнями. Проте цього не можна сказати про заходи щодо поліпшення ситуації. Вони мають достатньо загальний характер із закликами «посилити контроль, покращити, поліпшити» тощо.

Для розвитку цієї постанови була видана цілком таємна директива міністра внутрішніх справ УРСР Т. А. Строкача начальникам УМВС областей і начальникам УМ міст УРСР про необхідність рішуче покращити роботу в боротьбі з розкраданням соціалістичної власності в організаціях торгівлі, місцевій промисловості та промисловій кооперації від 7 жовтня 1955 р.

Цій директиві передували постанова ЦК КПРС від 8 вересня 1955 р. і постанова ЦК КП України від 20 вересня 1955 р., де від органів

¹ О мерах усиления борьбы с расхищениями в сельском хозяйстве и спекуляцией : Постановление Коллегии МВД УССР от 26 марта 1955 г. // ГДА МВС України (Галузевий держ. архів МВС України). Ф. 46. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 52–56.

міліції вимагалось докорінне поліпшення роботи щодо боротьби з розкраданням соціалістичної власності в організаціях торгівлі, місцевої промисловості і промислової кооперації. На виконання цих постанов і була ухвалена відповідна директива. У ній зазначалося, що підсумки роботи, проведеної в 1955 році, щодо боротьби з розкраданнями в зазначених галузях народного господарства свідчили про те, що органи міліції Української РСР цю роботу проводили незадовільно. Багато начальників обласних і міських управлінь, а також міськрайорганів міліції агентурною роботою по лінії БРСВ, як правило, керували погано, справи оперативних обліків глибоко не вивчали, допомоги оперативному складу не надавали. Особливо низькі показники в роботі щодо боротьби з розкраданнями соціалістичної власності в торгівлі, місцевій промисловості та промисловій кооперації в 1-му кварталі 1955 р. мали управління міліції: Вінницької області (начальник УМВС Корягін, начальник УМ Яровий), Кіровоградської (начальник УМВС Бурлака, начальник УМ Кириченко), Хмельницької (начальник УМВС Салабай, начальник УМ Кіпрік), Дрогобицької (начальник УМВС Скопін, начальник УМ Ляшенко), м. Києва (начальник УМВС Рижков, начальник УМ Закусило), м. Львова (начальник УМВС Богданов, начальник УМ Лучко) та інші. Погано була поставлена профілактична робота щодо попередження розкрадань. Під час агентурної розробки і слідства у справах на розкрадачів причини й умови, що сприяли розкраданням, у низці випадків не встановлювалися, і не завжди застосовувалися заходи через вищі органи для їх ліквідації. Була шкідлива практика пасивного вичікування і накопичення в апаратах ОБРСВ матеріалів і сигналів про розкрадання, в результаті чого дрібні правопорушення нерідко переростали у великі організовані злочини. Керівні працівники управлінь міліції і ОБРСВ з доповідями перед робітниками і службовцями підприємств та установ виступали вкрай рідко.

У зв'язку з цим МВС УРСР пропонувало таке.

1. Начальникам УМВС та управлінь міліції, а також начальникам міськрайвідділів міліції рішуче поліпшити роботу щодо боротьби з розкраданнями в зазначених вище системах. У підґрунтя своєї практичної роботи з виконання постанови ЦК КПРС від 8 вересня 1955 р. і ЦК КП України від 20 вересня 1955 р. покласти директиву МВС СРСР № 125, наказ МВС СРСР № 00207, план заходів МВС СРСР від 26 вересня 1955 р. і з урахуванням заходів, передбачених у плані, розробити свій план, виходячи з місцевих умов.

2. Начальникам управлінь міліції областей і міст надавати повсякденну практичну допомогу міським і районним органам міліції в справі успішного виконання завдань, поставлених ЦК КПРС і ЦК КП України.

3. Роботу щодо боротьби з розкраданням соціалістичної власності в системах торгівлі, місцевої промисловості і промислової кооперації взяти під контроль. Про проведені заходи регулярно інформувати місцеві партійні та радянські органи і доповідати МВС УРСР¹.

Зіставляючи ці два документи, не можна не помітити їх схожості та ідентичності не лише за суттю, але й за текстом. Деякі вислови і слова цілком збігаються, недоліки вказуються ті ж самі, прізвища керівників з областей теж у більшості збігаються, а заходи щодо усунення недоліків є ще більш неконкретними, ніж у попередньому документі. Це свідчить про недостатню їх підготовку (особливо директиви МВС) апаратом МВС, що слід уважати суттєвим недоліком у його роботі.

Указані матеріали доповнює довідка про роботу органів міліції МВС УРСР щодо боротьби зі спекуляцією за 1954 р. від 26 лютого 1955 р. У ній вказується, що впродовж 1954 р. органами міліції МВС Української РСР щодо спекулянтів промисловими та продовольчими товарами порушено 3418 кримінальних справ, за якими притягнуто до кримінальної відповідальності 4046 осіб, зокрема за 768 справами до кримінальної відповідальності притягнуто організовані спекулятивні групи. У притягнутих до кримінальної відповідальності спекулянтів вилучено цінностей та описано майна на суму 21 037 179 карбованців. Найбільш позитивних результатів у боротьбі зі спекуляцією за цей час досягли такі управління міліції: Сталінської області, яким за цей вид злочину порушено 267 кримінальних справ на 378 осіб; Черкаської області, яким за спекуляцію порушено 153 кримінальні справи на 212 осіб; міста Харкова, яким за спекуляцію порушено 169 кримінальних справ на 243 особи; Сумської області, яким за спекуляцію порушено 149 кримінальних справ на 186 осіб; Ворошиловградської області, яким за спекуляцію порушено 203 кримінальні справи на 305 осіб, та

¹ О необходимости решительно улучшить работу по борьбе с расхищениями социалистической собственности в организациях торговли, местной промышленности и промышленной кооперации : Директива Министра внутренних дел СССР Т. А. Строкача начальникам УМВД областей и начальникам УМ областей и городов УССР // ГДА МВС України. Ф. 54. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 212–214.

інші¹. Ця довідка містить лише деякі статистичні дані щодо протидії спекуляції без їх аналізу, і в ній ідеться лише про успіхи у такій діяльності. Але й ці дані дають змогу уявити масштаб і стан такого явища, як спекуляція, яке тоді вважалося злочином і було досить поширеним.

Ось один із характерних прикладів. На початку 1950-х років у країні різко зріс попит на патефони, грамплатівки, баяни й інші музичні інструменти. Особливо великим попитом у населення користувалися грамплатівки з популярними в ті часи піснями «Мішка, де твоя усмішка?» і «П'ять хвилин». Промисловість не могла забезпечити платівками всіх бажаних. І, як наслідок, одразу ж почали плодитися тіньові ділки, які в напівкустарних умовах випускали дефіцитні платівки і збували їх у торгівельну мережу. Особливо часто в оперативних донесеннях фігурували Одеса, Львів, Чернігів, Харків і Ростов-на-Дону. За документами виходило, що з Априльського заводу (м. Априльська, Московська область) до Одеси чи Харкова відправлено сировину низької якості або відходи, а насправді це були високоякісні таблетки або прес-порошок, придатний для виробництва грамплатівок. У цілому за справою про грамплатівки було заарештовано і притягнуто до кримінальної відповідальності понад двадцять осіб. У злочинців було вилучено грошей і цінностей на загальну суму п'ять мільйонів карбованців [4].

Про діяльність органів міліції щодо боротьби з економічними злочинами розповідається у спогадах колишнього начальника відділу БРСВ УВС Харківського міськвиконкому полковника міліції у відставці Ф. І. Сергієнка. *Він, зокрема, згадує*: «На початку весни 1954 року у відділ БРСВ на моє ім'я надійшов лист. Розкривши конверт, виявив аркуш паперу, списаний дрібним почерком, і дві стокарбованцові купюри. Листів надходило багато, а з грошима – вперше. “Ви, напевно, здивуєтеся – що за гроші? – говорилося в листі. – Вони ж і змусили звернутися до вас. Їх приніс мені начальник нашого лакофарбового цеху і каже: це тобі премія. Яка премія? – здивувався я. Дурень, відповів він, дають – бери. Я вважаю, що чесна людина з доброго дива грошима розкидатися не буде. Тут щось нечисто. Приїжджайте до нас, наш цех розташовано поруч зі шкірзаво-

дом, подивіться і напевно зрозумієте, чому у нас сторублівки з неба падають”. Я тоді працював начальником відділення у відділі БРСВ. Доповів начальнику відділу Борису Олександровичу Строкову, і ми вирішили організувати глибоку перевірку роботи хімцеху промкомбінату Київського району, звідки надійшов такий незвичайний сигнал.

Там виготовляли масляні фарби, мастику, оліфу і реалізовували здебільшого через магазини “Харжитпостачзбутторгу”. Усе, начебто, нормально, план перевиконувався, рекламаций на якість продукції не було. Керівництво облмісцпрому було задоволене роботою цеху. Чим же був спричинений лист? Може, хтось зводить із начальником особисті стосунки? З'ясували, що постійними одержувачами продукції хімцеху були завідувачі магазинами Златін, Зайдель, Левітін, Моїсєєв та інші. Їм відпускали товари підвищеного попиту – білила, оліфу, фарби. Доручив перевірити начальника цеху Добіна, бригадира Татієвського і їхніх торговельних партнерів. Незабаром оперативний працівник доповів, що всі вони благоденствують далеко не відповідно одержуваній зарплаті: квартири обставлено дорогими імпортними меблями, обвішано і встелено чудовими килимами, прикрашено кришталем, антикваріатом. У деяких – власні особняки. Усі вони ведуть розгульний спосіб життя, їх дружини не працюють, носять золото, діаманти, вишуканий одяг. Це підштовхувало до думки, що справи в цеху дійсно нечисті, що тут орудує організована і глибоко законспірована зграя розкрадачів.

Почали розбиратися, перевіряти фактичну якість продукції, що випускається. Почали відбирати товари для дослідження, перевіряти норми витрат сировини на одиницю виробу, вивчати технологічний процес, звітну документацію на виробництві та в бухгалтерії. Через два місяці копіткої роботи виявили джерела створення надлишків сировини, розкрили механіку збуту “лівого” товару. Метод розкрадання був не новим і ділкам давно відомим. Але як би вони не хитрували, не замітали злочинні сліди – все передбачити неможливо. Сліди залишаються, і за ними можна розплутати будь-який злочинний клубок, тим паче зараз, коли на озброєнні органів міліції такий потужний арсенал науково-технічних засобів. Але в ті часи розслідувати такі злочини було набагато важче. Ретельно досліджуючи документи, за якими був відпущений із цеху товар, я звернув увагу на деякі особливості корінців і накладних. Причому тих, які виписувалися Зайделю, Льовітину і деяким іншим

¹ О мероприятиях по усилению борьбы с расхищениями в сельском хозяйстве и спекуляцией : Постановление Коллегии МВД УССР от 26 февраля 1955 г. // *Історія міліції України у документах і матеріалах* : у 3 т / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Генеза, 2000. Т. 3: 1946–1990. С. 401.

завмагам. Виявлені речові докази, підтверджені висновком експертизи, були, як кажуть, “залізними”. На підставі зібраного матеріалу 16 працівників цеху і магазинів були заарештовані.

Під вагою незаперечних доказів злочинці визнали свою провину і детально розповіли про злочинні махінації. Ця небезпечна згряя викрала і реалізувала на свою користь товарів на 500 тисяч рублів. Завдані збитки державі були повністю відшкодовані за рахунок вилучених у злочинців грошей і конфіскованого майна. Так завдяки сигналу працівника хімцеху була викрита і знешкоджена організована злочинна група досвідчених розкрадачів» [6, с.172–173].

Ці детальні спогади дають змогу простежити весь процес розслідування справи: сигнал пересічного свідомого громадянина, прийняття рішення про розслідування, оперативні заходи, що допомогли виявити тих, хто жив не на власні кошти, перевірка звітної бухгалтерської документації, технології виготовлення товарів, відповідні експертизи, виявлення злочинних зв'язків між виробниками продукції та її збувачами, здобуття речових доказів, завдяки, зокрема, уважності та кмітливості працівників БВСВ.

Слід зазначити, що ця справа була досить типовою для Харкова. Лише нещодавно «прогриміла» «харківська справа 1953 року», де була знешкоджена велика група розкрадачів і пов'язаних з нею працівників партійно-радянських органів, прокуратури та міліції, про що ми вже писали. [5, с. 156–158].

Далі Ф. І. Сергієнко розповідає про тих, хто служив із ним поруч і зробив суттєвий внесок у боротьбу з економічною злочинністю. Одним з них був Семен Семенович Дробот, учасник радянсько-німецької війни. За мужність і відвагу був нагороджений вісімнадцятьма бойовими нагородами. У 1945 р. йому випала честь брати участь в історичному Параді Перемоги, нести Бойовий Прапор Північного флоту. До органів міліції прийшов у 1947 році. Зовні він нічим не виділявся. Середнього зросту, худорлявий, злегка сутулуватий. Насправді ж це була людина великої фізичної сили, виключної сміливості, рішучості та дивовижної витривалості. Він неодноразово вступав у сутичку зі злочинцями, іноді з озброєними, і завжди виходив переможцем. Його робочий день починався зі світанком і закінчувався пізно ввечері, а то і вночі. І так протягом 28 років роботи у відділі. Семен Семенович любив і цінував дружбу, терпіти не міг ледарів, які партолять, завжди прямо говорив товаришеві про його недоліки. У результаті самовід-

даної праці Семена Семеновича Дробота і його підлеглих було викрито сотні небезпечних груп спекулянтів і розкрадачів [6, с. 174].

У своїй діяльності щодо протидії економічній злочинності працівники міліції достатньо широко використовували й агентурну роботу. За допомогою агентури вони намагалися отримати достовірну інформацію про таємні наміри і плани злочинців, що діяли у сфері економіки, про їхні дії, склад учасників і зв'язки. Проте в досліджуваний період відзначалося певне падіння ефективності роботи агентури в цій сфері, що було пов'язано з недоліками в роботі ВБРСВ, про що вже писалося вище. Але незабаром до цього додався ще один чинник. На рубежі 1950-х років із прокуратури і судів у міліцію потоком пішли запити про те, чи є той чи інший підслідний у справах про розкрадання агентом ВБРСВ. Як говорилося у протоколах допитів, вони стверджували, що впроваджувалися в злочинні групи за завданням своїх оперативних керівників і, щоб не видати себе, брали участь у розкраданнях. Міліція, як правило, відповідала, що такого агента й інформатора за нею не числиться, так що з'ясувати, що ж відбувалося насправді, слідчі й судді просто не могли. Залишалося тільки гадати, чи намагалися агенти дійсно входити в злочинні групи чи, користуючись особливим становищем, активніше за інших торговельних працівників або спеціалістів громадського харчування набивали собі кишені. У деяких випадках з'ясовувалося, що агенти-розкрадачі ділилися прибутком з оперативниками. А ще трохи пізніше, в середині 1950-х, почало з'являтися чимало справ про співробітників ВБРСВ, які, говорячи сучасною мовою, «кришували» ковбасні й молочні заводи, ресторани, магазини і їдальні, де потім виявлялися величезні розкрадання. Причому учасники злочинних груп значилися їхніми агентами [7, с. 49].

Ще одним напрямом протидії економічній злочинності в ті часи була боротьба із самотоварінням. *10 травня 1955 р. міністр внутрішніх справ УРСР Т. А. Строкач видав таємну вказівку про посилення боротьби з самотоварінням у республіці, адресовану начальникам управлінь МВС УРСР, начальникам обласних і міських управлінь міліції, начальникам дорожніх і водних відділів міліції, начальникам міських районних органів міліції. У ній указувалося, що під час проведення роботи з посилення охорони громадського порядку, державної і колгоспної власності органи міліції повинні вести рішучу боротьбу із самотоварінням, яке завдає шкоди державній торгівлі та призводить до знищення значної кількості продовольчих*

продуктів. Однак багато начальників органів міліції не враховували значення боротьби із самогоноварінням і вкрай незадовільно організували цю роботу. Користуючись бездіяльністю міліції, в низці місць спекулянти відкрито продавали самогон на базарах і залізничних станціях, що викликало законне обурення громадян. У низці органів міліції не використовувалися агентурно-оперативні можливості для боротьби із самогоноварінням, був відсутнім облік осіб, які займалися виготовленням та збутом самогону, хоча найчастіше цих осіб добре знало все місцеве населення.

Чимало оперативних працівників міськрайорганів неправильно ставилися до боротьби із самогоноварінням, вважаючи це не надто важливою справою, не надавали належної допомоги дільничним уповноваженим і слабо контролювали їхню роботу щодо ліквідації вогнищ самогоноваріння. Працівники зовнішньої служби не мобілізували підсобні сили на боротьбу із самогоноварінням. Громадськість до цієї роботи залучалася погано, не проводилося серйозної роз'яснювальної роботи серед населення. Окремі дільничні уповноважені замість рішучої боротьби з цим видом злочинів потурали особам, які виготовляють самогон, вступали в зв'язок з ними, а іноді самі брали участь у розпиванні самогону, допускаючи потім різні аморальні прояви.

Виходячи з цього, МВС УРСР пропонувало начальникам обласних та міських управлінь міліції розробити практичні заходи щодо посилення боротьби із самогоноварінням і встановити тісний контакт із залізничними і водними відділами міліції щодо виявлення осіб, які збувають і перепродають самогон, активізувати роботу дільничних уповноважених з виявлення осередків самогоноваріння, ширше використовувати з цієї метою довірених осіб, членів бригад сприяння міліції, сільських виконавців і громадськість; підвищити особисту відповідальність дільничних уповноважених за кожен безкарний випадок самогоноваріння; вимагати від оперативних працівників БРСВ міськрайорганів міліції посилити через агентурно-інформаторську мережу роботу з виявлення осіб, які займаються розкраданням сільськогосподарських продуктів, виготовленням і збутом самогону; спільно з партійними, комсомольськими організаціями та керівниками колгоспів, МТС і радгоспів проводити широку роз'яснювальну роботу серед населення щодо попередження і недопущення випадків самогоноваріння; систематично інформувати про факти самогоноваріння партійні та радянські органи; домовитися з органами

прокуратури та суду про проведення в селах відкритих показових процесів у справах осіб, які притягаються за самогоноваріння, попередньо узгодивши це з партійними органами; щодо осіб, на яких не буде зібрано достатньо матеріалів для притягнення до кримінальної відповідальності, вживати заходів громадського впливу; виносити питання про таких осіб на суд громадськості, використовуючи з цією метою збори колгоспників і місцеву пресу; працівників міліції, які виявили себе в активній боротьбі із самогоноварінням і досягли конкретних показників у ліквідації вогнищ самогоноваріння, всіляко заохочувати; прожиті заходи та проведені заходи щодо виконання цієї вказівки доповісти в МВС УРСР до 1 липня 1955 року¹. Як бачимо, пунктів для посилення боротьби із самогоноварінням було розроблено чимало, але не всі з них мали конкретний характер або елемент новизни. Проте суть вказівки була зрозумілою – цю роботу слід активізувати.

Висновки

Слід зазначити, що у середині 1950-х років відмічалось певне посилення боротьби з посяганнями на державну власність, прагнення навести лад в обліку і зберіганні матеріальних цінностей, тривала протидія розкраданням на транспорті, в будівництві, у сфері торгівлі та громадського харчування та сільському господарстві. Працівники відділів БРСВ боролися за збереження хлібопродуктів, припиняли і розкривали розкрадання в різних сферах економіки. Апарати БРСВ повернули державі та громадянам цінностей на багато мільйонів карбованців. Разом з тим у цій роботі були й певні недоліки. Чимало начальників обласних і міських управлінь, а також міськрайорганів міліції агентурною роботою по лінії БРСВ керували недостатньо. У низці областей відмічалися низькі показники в роботі щодо боротьби з розкраданням соціалістичної власності в торгівлі, місцевій промисловості та промисловій кооперації. Профілактична робота щодо попередження розкрадань перебувала на низькому рівні.

¹ Об усилении борьбы с самогоноварением в республике : указание министра внутренних дел УССР Т. А. Строкача начальникам управлений МВД УССР, начальникам областных и городских управлений милиции, начальникам дорожных и водных отделов милиции, начальникам городских районных органов милиции от 10 мая 1955 г. // ГДА МВС України. Ф. 54. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 1–3.

Список бібліографічних посилань

1. Скилягин А. Т. Советская милиция в период строительства развитого социализма: 1945–1958 гг. Ленинград : ВПУ МВС СССР, 1976. 285 с.
2. Ковалёва Е. М. Организационно-правовые основы деятельности Советской милиции по борьбе с преступностью в послевоенный период восстановления народного хозяйства и либерализации политического режима, социально-экономических реформ (1945–1960 гг.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2002. 156 с.
3. Пристайко О. В. НКВС–МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 272 с.
4. Холодов С. А. История ОБХСС и экономическая преступность в России в XX веке. М. ; Берлин : Директмедиа Паблишинг, 2021. 304 с.
5. Греченко В. А. «Харківська справа» 1953 року // Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 156–158.
6. Курило С. И. *Жизни своей не щадя. Из истории милиции Харьковщины*. Харьков : Прапор, 1987. 295 с.
7. Жирнов Е. Дело о проворовавшихся милицейских осведомителях. *Коммерсант Деньги*. 2012. № 47. С. 49.

Надійшла до редколегії 14.06.2021

ГРЕЧЕНКО В. А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МВД УКРАИНСКОЙ ССР ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СЕРЕДИНЕ 1950-Х ГОДОВ

Исследованы основные направления деятельности милиции Украинской ССР, связанные с борьбой против экономической преступности в середине 1950-х годов. Экономическую преступность рассмотрено в том смысле, как это было именно в указанный исторический период. Главное внимание уделено руководству этой деятельностью со стороны МВД УССР, показано, какие недостатки видело в этой работе министерство, какие пути их преодоления указывало. Подчеркнуто, что анализ этих явлений со стороны аппарата МВД не всегда был глубоким, в нем имелись повторы и поверхностные суждения. Приведены данные, характеризующие состояние экономической преступности в республике в 1954–1955 гг.

Ключевые слова: Украина, МВД, милиция, противодействие экономической преступности, «оттепель», спекуляция, самогонарение.

GRECHENKO V. A. ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE UKRAINIAN SSR ON COMBATING ECONOMIC CRIME IN THE MIDDLE OF 1950S

The relevance of the research topic is due to theoretical and practical significance of the problems of combating economic crime in modern conditions. In this regard, the issue of the effectiveness of the modernized police in accordance with the new tasks is of great importance. The original experience of combating economic crime was gained in previous years, but especially specific in this case were the 1950s, when there was departure from Stalin's criminal policy, when the liberalization of the political regime and economic reforms began. In general, the country had a new political and economic situation. Various perpetrators also tried to take advantage of this, so the fight against both criminal and economic crime continued to be relevant in the new conditions. This topic is not enough studied in the historical and legal literature.

Economic crime has been studied in the article in the sense that it was exactly in the specified historical period. For the first time in the historical and legal literature we studied the activities of the police to combat economic crime in the middle of 1950s, demonstrated certain achievements and shortcomings in this work, its management by the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR. The historical and legal analysis of the normative acts regulating the work of militia in the specified sphere has been carried out. New archival documents have been introduced into scientific circulation, which made it possible to expand and deepen the scientific understanding of police activities during this period, to give it greater objectivity and reliability.

The main attention has been paid to the fight against economic crime by the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR; the author has demonstrated the shortcomings observed by the Ministry in this work, the ways to overcome them. It has been emphasized that the analysis of these phenomena by the staff of the Ministry of Internal Affairs was not always in-depth; there were repetitions and superficial judgments. The data characterizing the state of economic crime in the Republic in 1954-1955 has been provided.

Key words: Ukraine, Ministry of Internal Affairs, militia, counteraction to economic crime, "thaw", speculation, home brewing.